

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVII-ik évf.

September, October. 1882.

5-ik füzet.

DARWINISMUS ÉS A VALLÁS.

Gyorsabb és szélesebb körű hódítást tan alig tehetett, mint a jelen év tavaszán elhunyt nagy angol természettudós, Darwin Károly tana a szerves testek fejléséről. Nem ő volt ugyan az első, ki a fajok egységének hypothesisét hirdette, mert hisz az különböző formában oly régi, mint maga az emberi értelem tevékenysége. S az evolutio vagy közönségesen a leszármazás elméletének, a mint azt a német alaposság felkutatta, már tiszta nyomaira lelhetni Kant és Goethe irataiban. Lamarek francia természettudósnál ez évszáz elején meg épen határozottabb körvonalozásban jelenik meg az evolutio tana. Mindazonáltal Darwin husz évi kitartó tudományos vizsgálódása s bámulatos megfigyelő tehetsége emelte azt a tudományban jelentőségre „A fajok eredetéről“ írt nagy művének 1859-ben tett közrebocsátásával. S jóllehet ugyanabban az időben egy másik angol természettudóst, Wallace-t is vizsgálódásai hasonló eredményre vezettek, de Darwin nyújtván a leggazdagabb anyagot az elmélet megerősítésére, s a fajok elkülönzésének s illetve leszármazásának megvilágításául egy saját eredeti elméletet, a kiválasztás (selection) híres elméletét szolgáltatván, a fejlődés tanát ma az ő nevé-ről általán darwinismusként nevezik.

A darwinismus tisztán természettudományi elmélet. Hogy mint ilyen már elérte-e a megbizonyítás azt a teljességét, mely igazságára nézve minden kétséget kizár, azt a kérdést feltenni és vitatni kívül esik czélunkon. Tény az, hogy a jelenkor minden nevezetesebb természettudósa, ha módosítással is, csatlakozott ahhoz a nézethez, hogy az állat és növényfajok nem közvetlen szökkentek elé a teremtő kezéből, nem egy „legyen“ szóra állottak elé a lények seregei, a mint az a héber felfogás szerint az emberiségnek eddig általánosan tartott közhite volt, hanem az egész szerves világ, beleértve az embert is, alsó formákból való fokozatos lassu fejlődés útján jutott mostani tökéletesebb létalakjához. S a darwinismust ma a tudományban egyetemesen elfogadott tannak lehet tekinteni. Mint tisztán természettudományi tan, úgy vehető fel, mint a mely a vallást közvetlenül nem érinti, legfennebb csak tisztítására terjedhet ki a gondol-

kozásra tett alakító befolyása. De a darwinismus határai már annyira ki vannak művelőtől terjesztve, hogy a vallásnak nem csak külső határait érintik, hanem belső vonalaiba lépve eszmei erősségét fenyegetik elfoglalással. A természettudományok korábban elért vívmányai is szorongást idéztek elé az egyházban. De Galilei fölfedezése a föld mozgásáról, minden abból levonható következtetésekkel csak is odáig ment, hogy a régi, az egyház által utolsó szóig szentnek hitt bibliában is befoglalt azt a téves nézetet, hogy a föld álló helyzetet foglal el a világtestek közt, megváltoztassa, s helyes nézettel cserélje föl. Az emberi szellem új ismerettel gyarapodott, a nélkül, hogy az Isten birodalmából veszített volna. Newton elmélete a vonzerőről, mely szerint az égi testek illető tömegükhöz arányos erővel vonzák egymást és tartják fenn a végtelen űrben, csakis illusztrációja amaz isteni tervszerűség csodálatos voltának, mely az egész világegyetemen oly bámulatosan átvonul. E tudományos ismeretek, ha első megjelenésükkor fel is rezzengették és zavarba hozták is az egyházat, de csakhamar világos lőn, hogy azok tisztán természettudományi ismeretek minden további igény nélkül és a vallást nem hogy veszélyeztetnék, sőt a vallásos szellem azokat fölvéve szemlélődésében erősb és biztosabb szárnyakat nyer az Istenhez fel-emelkedésre. Ámde a darwinismust már oly tanná tették követői, mely a vallást a leglényegesebb ponton érinti. Ugyanis a kiválasztás-elmélet három főeszméje közt ott találjuk a minden célirányosságnak kizárását, a másik kettő levén a létért való küzdelem és átalakulás kisebb eltérések összegezése által. Nem lehet azért a legszabadabbalvü gondolkozásnak is megütököznöni a darwinismus által keltett harcz felett, mert a célirányosság kizárása nem kevesebbet, mint Isten tagadását foglalja magában. S minthogy mi még nem jutottunk el odáig, hogy mint Strausst az „Universum“ vallásos gerjedelmekben kielégítsen, hanem reánk nézve egy öntudatosan és tervszerűen működő Istennek az eszméje az első és legközelebbi tartalom, melyet vallásos érzésünknek a gondolkodás nyújt: érdekünkben állónak tartjuk, hogy a darwinismussal a jelzett ponton ismételten¹⁾ foglalkozzunk azt a kérdést téve föl: hogy a darwinismus s illetve a kiválasztás-elmélet és a célirányosság-tan csakugyan kizárják-e egymást? vagy más szavakkal: A kiválasztás-elmélet min-

¹⁾ A darwinismusról folyóiratunkban még I. Dr. Brassai „Vallás és tudomány“ cz. cikkét 1873. évf. 8. köt. 209—223. l. „Teremtés és fejlődés“ cz. cikkét 1878. 13. köt. 331—350. l. „Békekisértevények“ 1881. 16. köt. 343—352. l.

denképen azt bizonyítja-e, hogy a természetben esetlegesség uralkodik és nem engedhető meg az a nézet, hogy a szerves alakulások egy meghatározott terv szerint létesülnek? S e kérdés megoldására támaszkodva azokra a tudósokra, kik a darwinismust módosítással fogadták el, s támaszkodva különösen Dr. Weygoldtnak a keresztény vallás védelmére alakult Haager-társulattól megkoszoruzott munkájára¹⁾ vizsgáljuk a változás (variation) törvényeit, a nemzés, táplálás, növekedés és elhalás életfolyami alaptényeit s végül a célirányosság eszméjének az emberi öntudatban létezését.

A szerves testeknek a kiválasztási elmélet szerint egyik tulajdonsága: hogy változni, s a külső körülményekhez bizonyos mértékben alkalmazkodni bírnak. Jól van. De hogyha 'a változás törvénye, a mint Darwin felteszi, csupán mechanikailag érvényesül, akkor a változásnak szükségképpen lehetségesnek kell lenni minden irányban és egy irányban sem lehet más határa, csak az, melyet a külső viszonyok szabnak elébe. Csak ugy érthető, hogy a szervezetek a külső életfeltételek esetlegességével szemben, melyhez folytonosan alkalmazkodniok kell, magukat fenttarthatják t. i. a viszonyok szerint fejlenek ott és annyira, ahol és mennyire azok szükségessé teszik. De a kiválasztás-elméletre szükséges emez előfeltételnek, hogy a változás határozatlan és határtalan irányban történhetik, minden tapasztalás ellent mond. A szabad természetben azt látjuk, hogy a lények alkalmazkodásukban egy bizonyos czélig jutnak s ott aztán megmaradnak vagy pedig alátűnnek. És hasonlót tapasztalunk a mesterséges kiválasztásnál is. A kiválasztás tana szerint lehetségesnek kell lenni minden változásnak a legkülönbözőbb mértékben. De minden tenyésztő tudja, hogy csak bizonyos irányban és bizonyos határig lehet eredményt elérni, s hogy épen ugy lehetetlen sarkantyus és sárga galambokat és sárga százlevelű rózsát tenyészteni, mint tök-nagyságra növelni az egres gyümölcsöt.²⁾ Tehát a változásnak is meg vannak szabva határai és pedig nem kívülről, hanem belülről s így az alakulás törvényétől, mely meghatározott benlevő terv szerint valósul és a külső körülmények esetlegességét csakis annyiban használja, amennyiben az formájának megfelel.³⁾

A mennyiségi korlátozáshoz járul még a minőségi is az örök-

1) Darwinismus, Religion, Sittlichkeit. Gekrönte Preisschrift Von Dr. G. P. Weygoldt. 44—64 l.

2) Wigand Darwinismus stb. I. 54. l.

3) V. Hartmanu E. Wahrheit und Irrthum im Darwinismus. 96—103. l.

lés törvényében. A szervezet-alakulás a darwinisták szerint egy physico-chemiai folyamat. De e folyamat törvényeit működésükben csupán a chemiai tulajdonság és az anyag tömeg-viszonya határozhatja meg, melyben azok hatólag nyilvánulnak. S hogy kiválólag a szerves természetről beszéljünk, csakis a külső, az anyagi létfeltételek: étel, ital és levegő az irányadó a physico-chemiai processusra. De ez esetben főleg ama tulajdonságok ismétlődése, melyek a processus előtt vannak, szóval az öröklés lehetetlen. Mert figyelembe véve különféleségét is a tápláléknak, mely a mechanikai életfolyamnak adatik, minthogy az két egyénnél se ugyanaz, az ember még se tudja belátni, hogy miért éppen a physico-chemiai törvények következtében a nemző és nemzett átlag nem egészen különböző, nem hasonlótlan, miért hogy egy néger gyermek, születése után mindjárt Európába hozva nem veszti el fájának physiologiai jellegét s nem lesz európai. Hogy oly változások nem fordulnak elé, hogy a gyermek még egyenlőtlen physico-chemiai feltétel mellett is a legapróbb jellegi és értelmi tulajdonságaiban is a szülőktől meghatározottnak lenni (determinált) látszik és szülői típusát sohasem veszti el, eléggé bizonyítja, hogy ámbár a szerves világban physico-chemiai törvényekkel van dolgunk, de ezek a törvények benső célzatnak, magasabb eszmei kényszernek engedelmessékednek, melynek csupa napszámosai.

Épen így szól a növés oeconomijának a *lex parsimoniae naturae*-n alapuló törvénye is arra nézve, hogy a szervező természetnek nem teravnélküli, hanem rendes háztartási szempontjai szerint történik.

De legkiválóbban mutatkozik az ateleologiai vagy mint Hückel tulhajtva nevezi dysteleologiai felfogás helytelen volta az ugynevezett „spontan“ alakulásokban és a növekedésnek azzal kölcsönös viszonyban levő törvényében vagyis a „fitkos erejű változatokban. Hol van itt az állítólagosan mechanikailag működő haszon és esetlegességi elv, hogyha a szervezet bizonyos részeinek átalakulása bizonyos más részeket is magával együtt megváltoztat a nélkül, hogy erre a külső körülmények kényszerhatása közrejárult volna? Itt a legelhatározóbb bizonyítékunk van arra nézve, hogy a szervezet részeinek egymásra vonatkozása eszmei kötetléken alapul, hogy azok egy magasabb gondolat alatt állanak, mely a részlegest az egész szerint rendezi s így a fajok typicus egységének fentartása felett örökdi. És mégis éppen a correlativ változás törvénye az, melynek korlátolt kiható ereje mellett is talán minden más felett a legna-

gyobb fontossága van. Darwin soha sem említi azt a nélkül, hogy ne nevezze „titokszerűnek“ „kevésbé megvilágosítottnak.“ — Ám- bár ő ily kifejezésekkel semmi esetre sem akar a célirányosság el- vének engedményeket tenni, de mégis elismeri, hogy a spontan vál- tozatok, akár a legjelentéktelenebb egyéni különbözőségekből, akár az alakulat erős vonású és hirtelen eltéréseiben jelentkezzenek, sok- kal inkább függnék a szervezet alkotásától, mint a feltételek ter- mészetétől, melyeknek az ki van téve. De mi egyéb a szervezetnek ez a spontan, független szerkezete, mint célirányellenes hangzású kifejezés a célirányosan „alkotó ösztön“ helyett.

+
Hogy az átváltozást csakis célirányos szempontból lehet fel- fogni, azt a nemzés, táplálás, növekedés és elhalás élet- folyami tényeinek vizsgálása is megerősíti. Ha mi t. i. Häckelt¹⁾ s benne a következetes darwinismust vesszük, e jelenségek igen egy- szerűek s következésképpen könnyen felvilágosíthatók. A nemzés t. i. nem egyéb mint két sejt, a him és nő sejt összenövése, a táp- lálás csakis az elhasznált anyagok kiválasztása és újabb anyagok fölvétele, a növekedés a sejtek mechanikus eloszlása és összetétele és a halál nemcsak a sejtek egységének feloldása, hanem az egyes sejtek lényegének is.

Jól van, de hát min alapszik ez a folyamat?

Hogyha a nemzés két sejtnek az összenövése és hogyha min- den sejt hasonlóan tojás fejből áll, az összes sejteknek tehetségük- nek kellene lenni arra, hogy összeforranak és új szervezeteket hoz- zanak létre. De miért nem történik ez? Miért hogy csak a tojás- sejt és a him magsejt bír összeformni, miért nem bírja ezt tenni minden moner a másikkal? Honnan a különbség ez egyszerű anya- gilag hasonló életformákban, honnan a him és nősejtek ellentétes- sége és mégis egymástól való függése? Honnan, hogy csak a tojás- sejt bír magából soksejtű állattestet előhozni? Miért hogy a him- sejt mozgással van felruházva, míg a nősejt nincs és miféle kötelék vonza a kettőt egymáshoz és ösztönzi egyiket a másikba, hogy ab- ba új életet gerjessen? És hogyan van a dolog az életprocessus felgerjesztésével? E kérdésekből láthatni, hogy a sejtek összenövése s a megtermékenyítés nem oly egyszerű és nem oly mechanikus, s hogy itt sokkal inkább oly erők és vonatkozások vannak a játék- ban, a melyeknek lényegét nem ismerjük s nem magyarázzuk meg azzal, ha chemiaiának nevezzük. Mi ismerjük a sejteket s tudjuk

¹⁾Anthropogenic stb. 137., 122, 125. l.

hogy azokban élet van, de ez élet alapját nem ismerjük. Häckel maga alkalmilag tesz oly vallomást, hogy a him és nősejtek elállása és különfélesége feletti kérdés „a fejlődés történetének legnehezebb és leghomályosabb problémái“ közé tartozik. (Anthropogenie 659. l.) Csakhogy akkor, kinek van inkább igaza a költőknek és teleologoknak-e, a kiket ő kigunyol, azért, hogy a nemzésben csupa mechanismusnál többet látnak, vagy pedig a kritikus természetvizsgálónak“ a ki anélkül, hogy a dolgok lényegébe a legtávolabbról is behatolni tudott volna, mindig csak „tehetség“-ről és „törvény“-ről beszél és azzal a problémákat csak egyszerűen constatálja. Von Bärnek valóban igaza van, midőn így szól: „Azok az urak, kik mindenütt csak az abszolút szükségképiség ajtaján kopogtatnak és a célirányosságot megrögzött tévhitnek nyilváníttják, bizonyosan nem fogják ama szükséges erőket kimutatni, melyek az embryot alkotják. (Studien 228. l.)

A táplálás elhasznált anyagok kiválasztása és újak felvétele; anyagcsere. A szervetlen testeknek nincs szüksége táplálékra, azok történetes hozzátétel által növekednek, de a nélkül is épen oly jól létezhetnek. De hogy ha mindenütt hasonló törvények uralkodnak, honnan van akkor a szerves és szervetlen testek különbözősége? Minő erő következtében bontja szét a szerves a tápanyagot, osztja el az egészre, tisztítja el és ismétli a tétet? Hogyan lehet egy erőt csupán mechanikai hatással gondolni, mely a szervezetben a szakadatlan cserét fentartja és rendezi, nemcsak az elhasznált anyagot, hanem a feles táplálékot is eltávolítja, mely az anyagoknak gyakori teljes cseréje mellett is az alak típusát tisztán megtudja tartani?

A növekedésnek csupán mechanikai magyarázata három dolgot foglal magában. 1. A növekedés a sejtek eloszlásán alapul, mely mindig bekövetkezik, valahányszor a táplálék gazdagsága által a sejtek a rendes mértéket elérik. Tehát még is van „mérték“ és cél a sejtegységekben, mialatt általán a mechanikai erők uralkodnak korlátlanul. A sejtek nagysága nem kívülről szabályoztatik; honnan van aztán ama „mérték“, ki méri azt? Miért van a különböző sejteknek különböző mértéke, az egyiknek kisebb, a másiknak nagyobb? 2. Ha a mérték el van érve, a sejt kettőre oszlik, ezek négyre és így tovább. De miért hogy ama mérték elérése után a sejt nem áll ellent minden növekedésnek megelégedve saját mértékével? Vagy miért nem esik szabálytalan darabokra szét mint a széttörött kő, hanem egészen hasonló tipikus egységekre oszlik, melyek mindenké- nek ismét saját életközpontja van. Az élet e tényét szeretik a che-

miára vezetni vissza.¹⁾ De miért, hogy a nemzés által keltett új életmag szüntelen terjed, magába kívülről folyvást vesz s az által növekszik, míg chemiailag két vagy több test csakis meghatározott vegyarányban egyesülhet, azontul semmire se néznek és mégis léteznek? 3. Hogy ha a sejt két részre oszlik s ezek aztán négyre és így tovább, az ember azt vélné, hogy minden sejt tovább is külön fog állani és időről-időre a kétfelé oszlást folytatni fogja. De hogyan van, hogy ezzel ellenkezőleg a már meglett sejtek magasabb egységbe kapcsolódnak és tipikailag csoportosulnak mintegy eszmei középpont körül, hogy ép határozott működés folyamán alakulnak, hogy az egész különböző céljait és szükségleteit maguk közt megosztani tudják?

És hogyan fér meg végül a tisztán mechanikai uton ható erőikkel, hogy a minden sejtek s illetve a szervezet egysége ámbár a physico-chemiai életprocessusnak a szükséges táplálékok megadatnak, bizonyos idő multán felbomlik, meghal, s hogy amaz erők is lassankint elfogynak? Miért hogy a mechanikai erők, bár a kielégítő tápanyag nem hiányzik, nem tudnak tovább működni, miért hogy a szervezet vén korában nem tudják a külső akadályokat úgy legyőzni, mint ifjúságában?

De nemcsak az átalakulás törvényei és a nemzés alaptényei nem igazolják a „czélellenességet“, hanem végül és legfőképpen elene bizonyít, a célirányosságnak a mi tudatunkban adott volta. Ész és célosság viszonyos fogalmak. Nincs ember kinek célja ne volna és a ki annak megvalósítására módszeresen ne törekednék. Még abban a pillanatban is, mikor a cél eszméjének jelenlétét éleselműleg megczáfolni hiszik, az vezet minket, és mi annak elutasíthatlan jelenlétéről s szükségességéről teszünk bizonyosságot. De Darwin családánkát a szervezet alsó és legalsóbb formáitól vezeti le s következőleg mivel semmiből sohasem lehet valami, célirányos működésnek már azokban a formákban is lenni kellett. E következtetés mindtovább s végül az atomokig vezet, melyeket így aztán lehetetlen úgy fogni fel, mint az anyag és vakerő egységeit, hanem csak is úgy gondolhatjuk, mint célirányos tevékenységgel működő részeket, ha még oly kevés és potentialis fokon is, mely összetétekből erednek aztán a magasabb célok.

Igy tehát a világot, mint a célirányosan működő erők rendszerét kell felfognunk. Gondolkodásunk is egyszersmind arra kényszerít, hogy ez erőket nemcsak mint egymással működés tekinteté-

¹⁾ Schöpfungsgeschichte 297. l.

ben rokonokat kell tekintenünk, hanem mint egy célirányosan működő központi erőnek a tevékenységét. Tudalmunk ily módon kulcs az egész megmagyarázására, s nem is lehet gondolni, hogy a mi legdicsőbb, nem az a legjobb kulcs az egészre. Nem volna szabad, igaz, többet észbeli igazságokról beszélnünk, hogy ha azt nem lehetne igazságnak tekinteni, minnek kezessége az észben adottság. „Eszmék valósitása nélkül, céltűzés és czelelés nélkül az egész világfolyamat nemcsak hogy semmiért és semmi ellen sem lenne, sőt képtelen valami, mivel hogy éppen az ész és annak céltűző és valósitó tevékenysége volna az, minnek magát, mint a pusztán ható világerőkkel (causae efficientes) szemben jogosulatlant, meg kellene tagadni. Éppen az ész és az eszes cél és eszme tűző akarás és hatás volna akkor a csupán semleges, eseties, semmis a világtörténelemben.“¹⁾

Azért az eredmény ebben foglalható össze: A célirányosság fogalmát a kiválasztási elmélet nemcsak hogy nem küszöböli ki, sőt arra nézve nélkülözhetetlen, hogy ha nem akar a legfontosabb kérdésekben az üresben lebegni.

A szerves, valamint a szervetlen természetben törvények hatnak, s csakis tévhit gondolhat olyant, hogy az egész, vagy annak bármely része kényre van építve. Az is bizonyos, hogy a természeti törvények, tekintve, a meddig működésük tart, gépies biztossággal kell hogy hassanak. De hatásuk kezdetének és megszűnésének idejére, nem kívülről szabott mértékükre és céljaikra, névszerint pedig különbözőségükre, ellenkező voltukra és mégis összhangjukra nézve ugy jelennek meg, mint a melyek eszmeileg vannak kiszabva s egy magasabb célú tűző akarattól függnék. S nem a tapasztalati vizsgálódás, hanem a metaphysika dolga a vezérlő célirányos elvnek és a természeti törvények vezetett mechanismusának kölcsönös viszonyát megvilágosítani, és itt két nézetnek lehet helye: A célirányosság elve vagy ugyanazonos a természet törvényeivel, vagy pedig az ezeket csak céljaira használja; más szavakkal: célirányosan működő akarat és törvényszerű hatás vagy ugy viszonylanak egymáshoz, mint a benső jelenség a külsőhöz, vagy pedig a külső törvényszerűség csak segélymechanismusa a bensőnek, az eszmeinek. Következésképpen célirányos törekvés és természeti kényszerűség egyik esetben sem zárják ki egymást. A természettudománynak csakis a külső törvényszerűséggel, a hatásokkal és azok legközelebbi mechanikai

¹⁾ Frohschammer: Die Phantaise als Grundprincip des Weltprocesses 1877. 232. l.

okaival van dolga, ellenben, ha nem akar a metaphysikába átcsapni, minden e határokon túllévő speculatiókat abban kell hagynia. Mindezenetre igen merész, sőt nevetséges lenne csakis azt állítani létezőnek, a mi neki hozzáférhető, és elútasítani minden azon túllévőt, mint lehetetlent és semmit. De a kiválasztási elmélet, főleg a Hückel-adta formában, e merészséget követi el, ámbár minden kielégítő alap és logikai szükség nélkül. De ily magatartást éppen a fennebbi vizsgálódás alapján, merőben vissza lehet utasítani, és a „merészség“ kifejezésre annál nagyobb nyomatékot kell helyoznünk, mivel ez a mindent szabályozni akaró elmélet nem egyszer legközelebbi feladatát, t. i. a leszármazás matematikailag biztos és ellenmondás nélküli magyarázatát szeretné teljesíteni. De igaz marad, a mit Kant mondott: „Az esetiesség, vagyis az általános mechanikai törvények olyan összefoglalásokat nem hozhatnak létre, azért az ilyen alkalmi fejlődéseket, mint előre megalkottakat kell tekintenünk.¹⁾”

És hogyha az ember ezt nem hiszi is feltétlenül elfogadhatónak, de oka sincs arra, hogy az előalkotást kereken megtagadja és ezt a tagadást mint miveltségszabadító tényét, mint evangeliumot hirdesse.

A természettudományt igenis a tisztán mechanikai világnézetnek kell felfedezéseivel vezetni; az formai elv, vagy a mint Zeller²⁾ találóan nevezi: minden természetvizsgálásnak heuristikus feltétele. De ezzel ki van merítve ugy értéke, mint jogosultsága e világnézetnek. Sok haszontalan és gyűlöletes vitát idézett elé és a természettudománynak sokat ártott, hogy természetvizsgálók, mint Hückel, ezt a formai elvet anyagivá tették és ennek következtében a dolgok külső jelenségeit benső lényegükkel azonosították. A mechanikai törvényszerűség csakis a hatásokat magyarázza, csak azt mondja még, hogy bizonyos anyagi feltételek mellett bizonyos jelenségek szükségképen bekövetkeznek. De az okok benső összefüggésére a természettörvények mechanikája éppen semmit sem mond. Hogyha a darwinismus azt tanítja, hogy a nemzés két sejt összenövése, hogy a növekedés a sejtek eloszlása és összekötése, a táplálás anyagcsere, s a fajok elállása lehetséges, mivel a szervezetek változandók és a jellemek öröklődnek, s hogyha ebből aztán a sejteloszlás, átváltozás, és öröklés törvényeit vezetni le, ezzel csak tényeket jegyzett fel és állított meg; de e tények miértjére semmit sem mondott.

Ha azt mondjuk, hogy egy belvedere-i Apollo eléállott azáltal, hogy egy márványdarabot bizonyos irányokban kidolgoztak, vagy

¹⁾ Kant: Werke II. 441.

²⁾ Vorträge und Abhandlungen 1877. 530. l.

hogya a szervezetek úgy születnek, hogy két sejt összenő, s hogy a szervezetek változnak, mert változni birnak; ezzel mind egyet mondanunk, t. i. semmit arra nézve, mi a dolgot kimerítőleg megmagyarázná, mi annak okát, benső lényegét előttünk érthetővé tenné. Ily módon természetesen kikerülhetetlen „tehetségről“, „erőről“ és „törvényről“ beszélni; de aztán bizonyítani akarni e jelzésekkel magát a tartalmat is, s azt hinni, hogy azokkal a természet lényege legmélyebb, legbensőbb alapjában, oki összeköttetésében van fölfogva és földerítve, nem egyéb, mint a valódi fölvilágosítások után vágyódást bizonytalan értelmű kifejezésekkel akarni kielégíteni.

A célirányosság momentum a darwinisták magyarázatában hallgatólagosan mindig ott van. S a hol meg jelenlétének mindenki előtt világos bizonyítékával találkozunk, agyonhallgatják a „tehetség“, „erő“ és „törvény“ kifejezésekkel, és olyan helyen, hol a legelhatározóbb vágást kellene a célirányosság elvén tenni, „tudatlanságunkra“ hivatkoznak s a dolgot „titokteljes“-nek, „homályosnak“ s „még föl nem világosított“-nak mondják, sőt megvallják, „hogy a végső okok, például a növés és alakulás okai szemünk előtt elrejtve maradnak.¹⁾ De ugyanez akkor állítják másfelől a természeti erők mechanizmusát, mely minden egyebet kizár, a dysteleológiát és csodálják, hogy az ember mindezt nem láthatja be, mikor az a „legnagyobb mértékben egyszerű.“ Így ez az egész végokok felett való hadakozás az adott eset felcsérésülésén alapul, mialatt a célirányosságot ott, hol tisztán jelentkezik, a „tudatlanságunkra“ hivatkozással ütik el, s ellenben ott, hol nem elég világosan felfogható, a másod okok terén keresik.

S ezekből az „exact“ eredményekből kifolyólag a theológiát rendszerezett és dogmatizált korlátoltságnak nyilvánítják s élettani felfedezésüket meg mint világszabadító elvet magasztalják.

S mi az, a mit az embereknek az elutasított célirányos világnézet helyett ajánlnak? Egy keresztül-kasul dühöngő erők vagy törvények chaosa, melyek jól megtekintve, más közösséget nem mutatnak, csak azt, hogy mind „törvényeknek“ nevezik. Ma a törvényfelfűtést valóban csodálatos módon űzik. Némelyek egyebek közt még a társadalmi nyomort, fényűzést, idegességet is „törvényeknek“ mondják. És ily törvényekről egész bizonyossággal beszélnek, melyeket a legközelebbi kor vizsgálódása talán eseties hasonlóságok levegőbe épített hypostásissának fog itélni, sőt némely törvényeket egymással ellentmondóknak találhat.

¹⁾ Schöpfungsgeschichte. 295.

A természettudományok feladata a természet rendjét vizsgálni, ha tetszik a hasonló jelenségek soráról törvényt vonhat el, és beszélhet mechanikai, vagyis másodrendű okokról; de az érzéki ismerés határain túl fenmarad a speculatio szabad, örök vitatás alatt álló, a mikroszkop és bonczkéstől elérhetetlen mezeje. — És hogyha Strauss e mezőhöz érve, azt mondja: „Itt megismerésünk határán állunk, nézünk a mélységbe, melyet nem tudunk áthatalni,“¹⁾ ezzel a legelhatározóbb ponton elismeri a természeti megismerés határait és egyszerismind azt is bizonyítja, hogy a czélirányos világnézetnek bizonyára van annyi jogosultsága, mint a czéliránytalannak.

A darwinismus nem ad oly felvilágosítást, mely a czélirányosság elvének föladására készíthetne, s mi a dolgok lényegét és vég-ső okait csakis Istennel tudván érteni, kitől a világ s így a szerves lények czélirányossága is származhatott, megmaradunk abban a hitben, hogy valamint a világegyetem, a nagy egész, úgy az egyes lények életfejlődése is az elsődleges okokat illetőleg, egy örök szellemre viendő vissza, a ki a mi imádásunk fenséges tárgya.

---

¹⁾ Der alte und neue Glaube 8. Aufl. 144. l.

PÉTERFI DÉNES.